

УДК 7. 046; 7.041.6

Роксолана КОСІВ

ЧУДОТВОРНІ ІКОНИ БОГОРОДИЦІ З ДИТЯМ ІСУСОМ ТА ЇХ РЕПЛІКИ У ТВОРЧОСТІ РИБОТИЦЬКИХ МАЙСТРІВ (1680—1720-ті рр.)

Стаття присвячена огляду чудотворних ікон, намальованих у стилістиці майстрів риботицького осередку. Серед них виділено ікону Богородиці Ліської, простежено особливості її іконографії та віднайдено інші твори, що намальовані тим самим майстром. На підставі датованої ікони цього автора уточнено датування Богородиці Ліської на 1680-ті — поч. 1690-х рр. Розглянуто репліку чудотворної ікони Богородиці Теробовельської, у виконанні риботицького майстра Івана Середиського та уточнено датування цієї копії на 1710—1717-й рр. Зауважено вплив іконографії чудотворних ікон Перемиської єпархії, зокрема Богородиці Лоп'янської, Верхратської та Хлопчицької на окремі взірці Богородиці Елеуси у виконанні риботицьких малярів. У контексті чудотворних ікон риботицьких майстрів розглянуто ікону Богородиці Одигітрії кін. XVII ст. з церкви Покрову Богородиці у Бучачі.

Ключові слова: чудотворні ікони Богородиці, риботицький малярський осередок (1680—1720-й рр.), іконографія, художні особливості.

© Р. КОСІВ, 2017

Шанування чудотворних ікон сягає ранньосередньовічного періоду. На українських землях їхній культ простежується від XI ст., часу активного розвитку християнства та церковного мистецтва. Історії про місцеві чудотворні ікони, зокрема, пов'язані із заснуванням та діяльністю Успенської лаври у Києві, де шанованими були ікони Успіння Богородиці та Богородиця з Дитям Ісусом на престолі, пізніше у варіанті з Антонієм і Теодосієм Печерськими. Окремі ікони, що здобули славу чудотворних, були привізного, візантійського походження. Серед них особливого культу набули Богородиця Вишгородська-Володимирівська, що мала багато реплік, які також стали чудотворними (Богородиця Ігорівська, Богородиця Донська), Богородиця Холмська, Богородиця Белзько-Ченстоховська, що пізніше також мала чудотворні репліки (Богородиця Гошівська, Богородиця Буднівська), Богородиця у типі Агіосоритиси, що відома у літературі як Боголюбська, втрачена ще у княжий період Богородиця з епітетом Пирогоща. Перелік шанованих ікон, що були відомі як чудотворні у період княжого часу, є доволі великим. На жаль, здебільшого вони значно перемальовані або їхні оригінали втрачені, відомі уже за копіями, на які, за церковним переданням, де факто поширюється слава першовзору. Як згадано, деякі чудотворні ікони мали численні репліки та їх варіанти. Зокрема, на землях Перемиської та Львівської єпархій у XV—XVI ст. були популярними ікони Богородиці Одигітрії, що припускається, за першовзір мали особливо шановану чудотворну ікону з Константинополя, авторство якої пов'язувалося з євангелістом Лукою. Як свідчать пам'ятки, переважно чудотворними ставали ікони Богородиці з Дитям Ісусом у різних іконографічних типах. Хоча відомі також ікони Христа чи святих. На українському ґрунті шанованими і чудотворними були ікони св. Миколая. Як чудотворні відомі київська ікона св. Миколая Мокрого та ікона св. Миколая з жидичинського монастиря на Волині. Здебільшого в українській традиції чудотворні ікони окреслені топонімічними епітетами, рідше за приналежністю до конкретної особи. Явище чудотворних ікон відоме у цілому християнському світі, воно розвивається і в наш час.

В історії чудотворних ікон на українських землях особливо плідними були також XVII—XVIII ст. У той час набувають славу чудотворних місцеві ікони, у XVIII ст. також репліки західноєвропейського по-

Чудотворна ікона Богородиці Ліської. 1680 — поч. 1690-х рр.
У храмі Успіння Богородиці у Стрию

ходження, в основному Богородиці Римської Сніжної, культ якої, за дорученням папи, поширювали латинські чернечі ордени. На другу пол. XVIII ст. припадають процеси коронування чудотворних ікон у храмах на українських землях. Ці «коронування» також мають латинську генезу. Вони проводилися після ретельного вивчення історії ікони та чуд, що сталися за її посередництвом. Наукове вивчення чудотворних ікон загалом, і українських зокрема, є доволі складним процесом, бо часто такі пам'ятки «обросли» легендами, за якими тратиться реальна історія їх створення. Як відомо, найбільш шановані чудотворні ікони пов'язують з авторством євангеліста Луки, хоча жодної ікони з часу життя апостола не збережено.

У контексті спостереження над розвитком українських чудотворних ікон у XVII — першій пол. XVIII ст. звернемося до творчості майстрів-ікономалярів з містечка Риботичі (Надсяння, тепер Польща), у спадщині яких виділяються окремі ікони, що стали чудотворними, та ікони, виконані за взірцями чудотворних ікон Богородиці з

Дитям, популярних у Перемиській єпархії серед українських вірних.

Пишучи про чудотворні ікони риботичької стилістики, насамперед треба згадати про ікону Ліської Богородиці. Це єдина зі збережених оригінальних чудотворних ікон, що, припускаємо, намальована якимсь із майстрів цього осередку. Образ Богородиці з Дитям Ліської належить до типу Одигітрії. Однак виділяється тим, що не Богородиця, як часто малювали риботичькі майстри, а Дитя Ісус тримає білу трояндоподібну квітку у правій руці. Ісус з квіткою є відомим явищем для західноєвропейських образів Мадон від часу Ренесансу, однак в українській іконографії Богородиці з Дитям у XVII — на поч. XVIII ст. ця деталь не характерна. Єдина давніша пам'ятка, що має такий атрибут — це чудотворна ікона Богородиці Одигітрії з місцевості Повч на Закарпатті, намальована Стефаном Папом у 1675 р. [6, с. 259] (ікона перенесена до катедри св. Стефана у Відні). Тут Ісус тримає квітку в лівій руці (правою благословляє). Для творів риботичьких майстрів, та й загалом для майстрів, що працювали на землях Перемиської єпархії у XVII — на поч. XVIII ст., Ісус з квіткою в руці є рідкісною іконографією, нам зною лише за іконою з Ліська та за іконою Богородиці Одигітрії поч. XVIII ст. з церкви в Руденці [11, іл. 78], тому припускаємо, що в цьому випадку за основу було використано взірць. На це також вказує нетипове драпування та моделювання гіматію Ісуса на іконі Богородиці Ліської, який закриває тільки ліву ногу. Таким чином відкрито довгу білу сорочку, підперезану на поясі нешироким паском. Гіматій Спаса оранжевий з імітацією дрібного золотистого асисто. Характерно для риботичьких майстрів графічно нарисовано декор у вигляді квітки на стеблі з листками на вбранні Марії, намальовано посріблені, з декором митроподібні корони на головах Богородиці й Ісуса. Лівую рукою Ісус притримує велику білу сферу, оперту на коліно. Ікона мала шату XVIII ст. та багато вотів, що видно на світліні 1915 р., опублікованій дослідником Ярославом Гемзою [10, іл. 11—12, 19]. Як з'ясував автор, чудотворна ікона знаходилася за престолом заміської дерев'яної церкви Різдва Богородиці у Ліську (Посаді Ліській), де мала славу чудотворної. До неї сходилися прочани не тільки з Перемищини, а зі Словаччини та Угорщини. Посада Ліська — це пер-

вісне розташування поселення з парафіяльною церквою Різдва Богородиці, збудованою 1547 р. (розібрана 1947 р. після виселення українського населення). 1507 р. була змінена локалізація поселення з-над берегів Сяну, де розташовується Посада Ліська на пагорб Башта, що, власне, стало основою для розвитку містечка Ліська, у якому була збудована церква Собору Богородиці (розібрана у 1960-х рр.). Церкву Різдва Богородиці, де знаходилася чудотворна ікона, згодом стали називати замиською [10, с. 220—230]. У січні 1946 р. при виселенні українців з Ліська місцеві жителі забрали ікону, і зараз вона знаходиться у Стрию в катедральній церкві Успіння Богородиці, де далі має славу чудотворної. Богородиця Ліська має незначні поновлення, що дещо утруднюють її атрибуцію (комплексна реставрація ікони здійснена 2009 р. Борисом Іванівим¹; пам'ятка була розкрита з-під кількох пізніх перемалювань). Поруч з іконою виставлені її шата та воти. Офіційно духовною владою короновано ікону було щойно 2014 р.

При ретельному дослідженні стилістики малярства можна віднайти аналоги почерку автора та визначити точніший час її створення. Ту саму манеру малярства мають три намісні та дві цокольні ікони, що знаходяться в іконостасі дерев'яної церкви Стрітєння Господнього в Кожанах (Лемківщина, Словаччина) [2, іл. 1—3, 5], та ікони, що походять з церкви на дзвінниці у Добрій Шляхецькій (зберігаються в Історичному музеї в Сяноку — далі ІМС (Польща)). Ікона з Ліська та намісна ікона Богородиці Одигітрії з церкви в Кожанах мають ту саму манеру малюнку кистей рук, особливо правої руки Богородиці з тонкими довгими пальцями, що виділяє почерк цього майстра. Характерно виконано риси ликів Марії й Ісуса. Той самий почерк, що на цокольних іконах в церкві в Кожанах бачимо на цокольній іконі Перенесення мощів св. Миколая з Доброї Шляхецької, яка датована 1682 р. [12, іл. 286] (Риботицькі майстри інакше малювали намісні ікони — з ретельнішим тональним моделюванням, та цокольні, які були виконані не так прецизійно). На іконі 1682 р. є вкладний текст, де зазначено, що вона «поставлена» ереєм Симеоном пресвітером Риботицьким. Хоча перелічені твори не мають підпису

¹ Автор статті вдячна Б. Іваніву за фото ікони після реставрації.

Іван Середиський (?). Богородиця Теревовельська. 1710—1717-ті рр. Походження невідоме. Львівський музей історії релігії

майстра, ця інскрипція, окрім характерної стилістики, дає підставу пов'язати їх з риботицькими малярами. Відповідно, ця дата уможливує визначити час праці автора ікон на 1680-ті рр. Характерний спосіб рисунка квітів на мафорію Марії на чудотворній іконі більше відомий на риботицьких творах 1690-х рр. На підставі цього пропонуємо датувати ікону з Ліська 1680 — поч. 1690-х рр.

Відомо, що у м. Ліську у XVII ст. були свої ікономалярі. Одним із них був маляр Яків, що на цокольних іконах 1673 р. в іконостасі церкви арх. Михаїла Святкової Малої підписався «**смирнний іяковъ иконописатель ліскій: року ахог. мца іюля кє.**». Твори майстра Якова з Ліська визначає графічність, світлий чистий колорит. З цим автором пов'язуємо низку ікон, зокрема одна з них 1680—1691 рр. з церкви у Лопушанці Лехновій на Львівщині відтворює варіант взірця, який бачимо на чудотворній іконі 1682 р. з монастиря у Верхраті [3, с. 107—118]. Ідентичної іконографії Богородиці з Дітям, як на чудотворній іконі з Ліська, ми не віднайшли. Низка ікон Богородиці в типі Елеуси, зокрема риботицької стилістики, наближені до неї за рисунком, однак на жодній Дитя Ісус не тримає квітки. Подібну іконографію має ікона 1680—1690-х рр.

Богородиця Елеуса. Кін. XVII — поч. XVIII ст. З церкви у Хиринці (біля Перемишля, Надсяння, Польща). Музей-Замок у Ланцуті

з церкви в Жогатині (Музей народної архітектури в Сяноку) [11, іл. 112], ікона поч. XVIII ст. з церкви у Биківцях (ІМС), ікона 1710-х рр. з церкви у Варі (ІМС).

Серед реплік чудотворних ікон у спадщині риботицьких майстрів відома копія Богородиці Теревовлянської (зберігається у Львівському музеї історії релігії). Ця ікона також належить до типу Одигітрії. Виділяється тим, що Богородиця тримає у лівій руці берло. Дитя Ісус зображений у білій сорочці без гіматію. На колінах притримує велику синю сферу, увінчану хрестом. На головах Марії й Ісуса корони. Корону Богородиці притримують два невеликі ангели. Поверх квітчастого мафорію Богородиці дві низки великих білих перел та хрестик. По низу на білій смузі під образом Богородиці з Дитям уміщено підпис, у якому підтверджено, що відтворено чудотворний образ з Теревовлі: «изображеніе чудотворной ікони пр бца теревовельскія / четиридесятъ днй и н[очи] безпрестанно слези источаи». Ікона двобічна, на її другому боці зображений Христос Пантократор. Таким чином пам'ятка належить

до типу процесійних. Ікони такого типу зазвичай виставляли у церкві на аналої для поклоніння та носили у процесіях. За розміром вона значно менша від свого оригіналу. Пам'ятку за манерою малярства пов'язуємо з риботицьким майстром Іваном Середиським, який мав характерний авторський почерк [4, с. 112—120].

Історія ікони є відомою, наведемо кілька основних фактів, що стануть орієнтиром для датування твору риботицького майстра. У страстний четвер 1663 р. Теревовельська ікона почала плакати, що документально зафіксовано (і також написано на іконі риботицького майстра), і від того часу вважається чудотворною. Ікона первісно належала церкві св. Миколая в Теревовлі, а її першим власником, ймовірно, й фундатором називають пароха церкви о. Григорія Римбала. З міської церкви ікону перенесли до церкви Переображення Підгорянського монастиря оо. Василіян коло Теревовлі. 1674 р. рішенням єпископа Йосифа Шумлянського чудотворний образ було перенесено до катедри св. Юрія у Львові (де на сьогодні знаходиться). 1718 р. до ікони ігумен Підгорянського Спаського монастиря Діонісій Олександрович справив срібну з позолотою карбовану шату. На іконі риботицького майстра шата не відтворена, а намальовані коралі з хрестиком, які, очевидно, мали вотивний характер і дійсно були на іконі у той час. На сьогодні на іконі бачимо подібну білу вервицю з хрестиком. Таким чином слід вважати, що ця копія була виконана риботицьким маляром до 1718 р., коли було справлено нову шату, а враховуючи час праці майстра, що відомий за єдиною його датованою іконою 1726 р. з двобічним зображенням П'єти та св. Варвари [4, с. 112—120], це приблизно у 1710—1717-х рр. На іконі риботицького майстра та на іконі Теревовельської Богородиці у церкві св. Юрія у Львові бачимо розбіжності у рисунку. Так, на іконі у церкві св. Юрія Христос не тримає сфери, хоча положення його лівої кисті, припіднятої над колінами, свідчить, що на цій іконі сфера первісно була зображена. Також Христос тут у гіматії, а на творі І. Середиського без, лише в білій сорочці з характерним декором на опліччі, який також бачимо на іконі у церкві св. Юрія. На оригінальній іконі у руці Богородиці немає берла. Також слід врахувати, що чудотворна ікона могла мати різні вота, зокрема у вигляді накладного берла, яке намалював риботицький май-

стер, та накладні корони. На іконі риботицького маляра корону Богородиці обабіч підтримують два невеликі ангели, що було розповсюдженою деталлю чудотворних та особливо шанованих ікон у латинському мистецтві, звідки у другій пол. XVII ст. перейшло в українську іконографію окремих богородичних ікон. Таким чином, якщо понизу ікони риботицького маляра не було б напису, трудно було б впізнати, що зображено саме репліку чудотворної ікони з Тербоволі. Уже не говоримо про сам характер малярства (зокрема, пропорцій фігур, трактування ликів), який значно різниться на обох творах. Не відомо, до якої церкви була намальована ця невелика двобічна ікона, але цікавим є факт поширення культу Тербовольської ікони, а також діапазон діяльності риботицьких майстрів, що у першій пол. XVIII ст. вийшов далеко поза межі Риботич, околиць Перемишля та й навіть Перемиської єпархії. Твір риботицького майстра є однією із давніх збережених реплік ікони Тербовольської Богородиці.

На відміну від XV—XVI ст., коли, як свідчать відлілі твори, більше шанування і популярність на Львівщині і Перемищині мали ікони Богородиці Одигітрії, у XVII ст. розвиток набувають ікони іконографічного типу Елеуси у різних варіантах. Деякі з них здобули славу чудотворних. З них слід виділити Богородицю з Дітям Ісусом з церкви св. Параскеви у Лоп'янці поблизу Устрик Долішніх. Після виселення українського населення у ході операції «Вісла» ікона перенесена до костела (колись церкви) у сусідньому Полянчику. Характер її малярства свідчить, що вона створена у першій пол. XVII ст., з цим датуванням пам'ятка відома у фаховій літературі [12, іл. 99]. Зокрема, про ікону та її прототипи йдеться у дослідженні Ромуальда Біскупського, який звернув увагу на вплив її іконографії на український іконопис другої пол. XVII — XIX ст., та зауважив, що вона виконана за гравюрою 1614 р. нідерландського майстра Рафаеля Заделера [8, с. 272—276, 279]. За іконографією твір відноситься до варіанта Богородиці Елеуси, що відома у літературі як Римська або Ліддська, у якому Дитя Ісус притримується лівою рукою Марії, правою рукою Богородиця тримає ліву долоню Христа. Ліва рука Ісуса зі згортком оперта на коліно. Своєрідне також положення ніг Спаса, коли права стопа заходить на ліву. Такі елементи іконографії притаманні експресивним та

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 6 (138), 2017

Богородиця Елеуса Нев'янухий Цвіт. В церкві св. Луки в Трочанах. Західна Лемківщина (Словаччина)

Богородиця Елеуса Нев'янухий Цвіт. Поч. XVIII ст. З церкви у Вереміні (Лемківщина, Польща). Історичний музей в Сяноку

емоційним варіантам Богородиці Звеселення Дитяти, що також відносяться до типу Елеуси. Взірці Богородиці Звеселення Дитяти були популярними у грецькому та балканському іконописі XIV—XVI ст., де мали різні епітети, часто топонімічні або символічного змісту, що стосуються Богородиці. В

Богородиця Елеуса Нев'янучий Цвіт. 1710—1730-ті рр. З церкви в Жогатині. Музей народної архітектури в Сяноку

українському мистецтві, як свідчать вцілілі твори, вони не мали поширення. (Зокрема, до цього варіанта відноситься чудотворна ікона Богородиці Самбірської XVII ст., що, за переданням, створена грецьким майстром). На іконі Богородиці Лоп'янської характерно задрапірований мафорій Марії, край якого попід шию сходить на праве рамено. На мафорії на плечах бачимо дві зірки (права зсунута до горловини). Туніка Марії світла, майже біла. Гіматій Спаса також своєрідно нарисований, бо на грудях перев'язаний нахрест, чим нагадує спосіб укладання дияконського орара перед причастям. Гіматій золотистого відтінку, хітон білий, під шиєю зав'язаний тонкою червоною стрічкою, на талії перев'язаний широким червонувато-вохристом поясом. Відзначимо, що подібна іконографія Богородиці з Дитям у типі Елеуси була поширена у середовищі українських майстрів того часу. Відомо ще як мінімум три чудотворні ікони цього варіанта. Одна походить з монастирської церкви у Верхраті коло Рави Руської; після закриття монастиря на поч. XIX перенесена до Крехова. Вважається, що монахи верхратського монастиря купили цю ікону 1682 р. в Замостю у маляра Матвія [1, с. 213, 216]. 1688 р. Єпископ Йосиф Шумлянський проголосив її чудотворною [9, с. 214]. Інша ікона цього взірця походить з-під Києва, у літературі znana як

Богородиця Брацька Київська [7, іл. 172, 174; 5, с. 126—129]. Це одна ікона XVII ст. походила зі села Хлопчиці коло Ярослава (Польща), відома за гравюрою Й. Гочемського [8, іл. 10] (ікона викрадена з храму 1992 р.).

Верхратсько-Крехівська ікона трішки відрізняється деталями іконографії від Лоп'янської. На цій іконі не видно правої кисті Спаса. Прототипом верхратської ікони також, ймовірно, була привізена пам'ятка грецького чи балканського походження, як, скажімо, невелика ікона Богородиці Замилування XIV—XV ст., що у монастирі кларисок у Кракові [12, іл. 314]. На цій іконі правої руки Спаса також не видно. Обидві ікони Богородиці Лоп'янської та Богородиці Верхратської були особливо шановані у тогочасному середовищі вірних і до них збиралися численні прочани.

Риботицькі майстри іконописці, і не тільки вони, часто зверталися до взірців Богородиці Елеуси з елементами іконографії Богородиці з Лоп'янки, Верхрати та Хлопчиць. Найбільше подібною до ікони з Лоп'янки, ймовірно, мальована за її взірцем, є ікона поч. XVIII ст. з церкви в Хиринці (Музей-Замок у Ланцуті). На ній Марія й Ісус тримаються правицями, у лівій руці Спаса — згорток. Так само, як на чудотворній іконі укладений гіматій Дитяти, однак мафорій Богородиці має інакше драпування, опускається двома кінцями посередині додолу. Мальованих корон на цій іконі немає. (Інколи у тому часі намісні ікони іконостаса могли мати накладні корони з металу, навіть срібла. Про такі корони доволі часті згадки у візитаційних описах храмів XVIII ст.).

Риботицькі майстри, як свідчать збережені твори, особливо пропагували іконографію Богородиці Нев'янучий Цвіт, коли у руці Марія тримає білу квітку чи квітки. Вперше цей елемент іконографії розвинули анонімні майстри кін. XVI ст., що пов'язуються з колом майстра ікони Переображення з церкви у Яблуневі на Львівщині. Їхні твори, в основному, також походять із Львівщини та Перемищини, хоча відома група ікон з церкви в Долині на Івано-Франківщині. Після них образ Богородиці з квіткою велику популярність мав у малярів з Риботич, що, очевидно, було відображенням також культу Богородиці Нев'янучий Цвіт у тогочасному середовищі вірних. На це могли вплинути марійні богослужби Акафісту, де знаходимо цю метафору. На окремих іконах Богородиці з

Дитям Елеуси риботицьких майстрів бачимо взірць іконографії мафорию Марії, як на творах з Лоп'янки та Верхрати, але гіматій Христа укладений інакше. Таких ікон відомо понад десяток, знаходяться у різних музеях в Україні і за кордоном. Зокрема, таку іконографію мають дві ікони зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (далі — НМЛ) однотипного рисунка; одна походить з церкви у Ванівці на Лемківщині, інша не має відомого місця походження. На цих творах Дитя Ісус обома руками обіймає Матір за шию, Богородиця у правій руці тримає білу квітку. Христос і Богородиця в коронах. Як бачимо на прикладі творів риботицьких малярів, корона на голові Богородиці виступає частим атрибутом, що може підкреслювати не стільки факт чудотворності образу, скільки догмат про Богородицю та ідею її коронування як цариці неба, що була актуальною у контексті контрреформації. Такий самий взірць іконографії Богородиці Елеуси Нев'янучий Цвіт, як на двох пам'ятках з НМЛ, однак без корон, бачимо на іконі невідомого походження у збірці Музею-Замку у Ланцуті (SZR-1626), на іконі з церкви у Вереміні (ІМС), на іконі з церкви в Жогатині (Музей народної архітектури в Сяноку) [11, іл. 138], на іконі, що знаходиться на стіні нави церкви св. Луки в Трочанах (Словаччина) та ін.

До реплік чудотворних ікон, що мають риси почерку риботицьких майстрів, відносимо також ікону кін. XVII ст. з Національного художнього музею України у Києві (далі — НХМУ), що частково пов'язана з Тернопільщиною. Вона зберігалася у церкві Покрову Богородиці в Бучачі, звідки у 1960 р. перевезена до НХМУ [7, с. 78—79]. Зважаючи на її стилістику, припускаємо, що ікона первісно належала іншій церкві (подібно, як у випадку з іконою з Ліська), ймовірно, на Лемківщині чи Надсянні, звідки хтось із виселених привіз її до Бучача. Відомо, що на Тернопільщині, зокрема бучачині, осіло багато з тих, хто був виселений в 1944—1946 рр. Ця ікона також належить до типу Одигтрії. Виділяється незвичним світло-блакитним мафориєм Богородиці, червоно-вохристою тунікою та її великою короною, на якій у центрі графічно намальована Богородиця з сімома мечами у грудях (Богородиця Страждальна). Корону на легу підтримують два ангели у білих одежах. У лівій руці Ма-

Богородиця Елеуса Нев'янучий Цвіт. 1710—1730-ті рр. З церкви у Ванівці (Лемківщина, Польща). Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького

рії біла трояндоподібна квітка. Дитя Ісус зображений лише у довгій білій сорочці, декорованій червоно-вохристими хрестиками у вигляді розет. У лівій руці тримає закриту книгу, правою благословляє. Він також у короні. Прототипом такої іконографії, очевидно, стала ікона Богородиці латинського взірця. Переважно у західноєвропейському мистецтві Ісуса на руках Марії малювали лише в сорочці. Зокрема, у такий спосіб представлено Христа на відомій чудотворній Белзько-Ченстоховській іконі, перемальованій у XIV ст. На ній Христос також тримає оперту на коліна книгу. Риботицькі майстри інколи зображали Дитину Христа без гіматію, як бачимо на згаданій намісній іконі у церкві в Кожанах, на репліці чудотворної ікони з Тербовлі, але це, радше, виняток, аніж правило. Безпосереднього прототипу цієї пам'ятки ми не знайшли.

Враховуючи те, як риботицькі майстри довільно ставилися до копії ікони, що бачимо на прикладі описаної репліки чудотворної ікони з Тербовлі, про-

Богородиця Одигітрія. Кін. XVII ст. З церкви Покрову Богородиці у Бучачі. Національний художній музей України у Києві. За репродукцією [7, с. 78—79]

тотип цього твору за відомими чудотворними іконами, у тому числі з костелів, складно відшукати. Тим більше, що під час праці майстра вони могли мати інший вигляд, аніж тепер. Аналогічного зображення у спадщині риботицьких майстрів також не відомо. Загалом, вони мали усталені взірці образу Богородиці з Дитям Ісусом, що повторювався на іконах різного часу протягом діяльності цього осередку. Досліджувані ікони становлять, радше, винятки зі сталої іконографії Богородиці з Дитям Ісусом цих майстрів, що представлена, переважно, на місними іконами з іконостасів.

Час виконання ікони з НХМУ на підставі подібності її манери малярства до намісних ікон 1698 р. з іконостаса церкви в Устияновій [11, іл. 82, 85] визначаємо на кін. XVII ст.

Розглянуті твори виявляють значення, яке мали чудотворні ікони у середовищі майстрів Перемиської єпархії та її вірних. Богородиця Ліська, за переданням, спершу об'явилася на пні зрізаного дуба, а потім уже була намальована на дошці. Тож майстер, що її малював, розумів, що має справу з чудотворним образом. Цей факт також підносить значимість риботицького маляра, якому було доручене таке відповідальне завдання. Наскільки майстер відтворив оригінал об'явленого образу, а наскільки скористав

із якогось іншого взірця — простежити неможливо. Репліки чудотворних ікон у виконанні риботицьких майстрів не дослівно відтворюють оригінал, що бачимо на прикладі Теревовельської Богородиці. Відзначимо, що така практика відома від візантійського часу, поширена у мистецтві княжої України. Скажімо, знана ікона Ігорівської Богородиці, що належала чернігівському князю, у XII ст. була намальована з константинопольської ікони Богородиці Вишгородської, але не дослівно, із значною зміною рисунка.

Загалом досліджуючи стилістичні прикмети малярства ікон, що мають славу чудотворних, які стають вихідним джерелом для визначення часу їх створення та приналежності до конкретного осередку чи майстра, мусимо зауважити, що такі ікони виходять поза межі прагматичного мистецтвознавчого аналізу й об'єктивних спостережень. З одного боку, вони стають джерелом для інтерпретацій дослідникам культури, духовності та історії, з другого — є живими свідками нашого спілкування з Богом.

1. Вуйцик В. Монастир Св. Миколи ЧСВВ у Крехові / В. Вуйцик // Володимир Вуйцик: вибрані праці. До 70-річчя від дня народження. Вісник Укрзахідпроектреставрація. — Львів, 2004. — № 14. — С. 194—227.
2. Грешлик В. Церква Стрітєння Господнього в селі Козяни (Коһану) поблизу Бардієва (декілька приміток до її ікон, іконостаса та настінного розпису й гравюр) / В. Грешлик // Zachodnioukrajska sztuka cerkiewna. Członek II. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10—11 kwietnia 2004 roku iacut — Kotac. — iacut : Muzeum-Zamek w iacucie, 2004. — С. 316—325.
3. Косів Р. Ікони «Покров Богородиці» та «Богородиця Замилування» 1680—1691 років з церкви в Лопушанці Лехновій на Львівщині / Р. Косів // Літопис Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. — Львів, 2011. — № 8 (13). — С. 107—118.
4. Косів Р. Малярська спадщина майстра Івана Середиського з Риботич / Р. Косів // Апологет. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Богословський збірник Львівської духовної семінарії. — Львів, 2012. — № 32—33. — С. 112—120.
5. Міляєва Л. Чудотворні ікони Богородиці в Києві XVII століття та образ Любецької Богоматері пензля Івана Щирського / Л. Міляєва // Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Праці Секції мистецтвознавства — Львів : НТШ, 1994. — Т. ССXXVII. — С. 124—140.
6. Пушкаш Б. Марія Повчанська і чудотворні образи карпатського регіону / Б. Пушкаш // Zachodnioukra-

- icska sztuka cerkiewna. Dzieła-twórcy-ówrodki-techniki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10—11 maja 2003 roku. — iaccut : Muzeum-Zamek w iaccucie, 2003. — С. 253—271.
7. Український іконопис XII—XIX ст. з колекції НХМУ. Альбом. — Київ : Галерея, 2004. — 254 с.
  8. *Biskupski R.* O dwu wariantach przedstawiania Matki Boskiej Eleusy w sztuce ukraińskiej XVII—XIX wieku / R. Biskupski // *Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna. Dzieła-twórcy-ówrodki-techniki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10—11 maja 2003 roku.* — iaccut : Muzeum-Zamek w iaccucie, 2003. — S. 272—287.
  9. *Fridrich A.* Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce / A. Fridrich. — Krakow, 1904. — T. II. — 504 s.
  10. *Giemza J.* Dwustronna ikona procesyjna Bogurodzicy Hodigitrii i Świętego Mikołaja z 1500 roku, z cerkwi p. w. Narodzenia Bogurodzicy w Lesku (Posadzie Leskiej) / J. Giemza // *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.* — Sanok, 2013. — № 38. — S. 220—230.
  11. Ikona Karpacka. Album wystawy w Parku Etnograficznym w Sanoku / tekst Czajkowski J., Grzadzka R., Szczepkowski A. — Sanok, 1998. — 191 s.
  12. *Janocha M.* Ikony w Polsce od średniowiecza do współczesności / M. Janocha. — Warszawa : Arkady, 2008. — 451 s.

Roksolana Kosiv

WONDERFUL ICONS
OF THE MOTHER WITH THE CHILD
OF THE JESUS AND THEIR REPLICATIONS
IN THE CREATIVITY OF RIBOTYCHI MASTERS
(1680—1720's)

The article is devoted to the review of miraculous icons painted in the style of masters of the Rybotychi cell. Among them an icon of the Mother of God Lisskoy is excreted, the features of her iconography were traced and other works, painted by the same master, were found. On the basis of the dated icon of this author, the dating of the icon of the Mother of God of Liska

was specified in the 1680-s and early 1660-s. The replica of the miraculous icon of the Theotokos of Terebovlia, performed by the rybotychi master of Ivan Seredynskyi is specified, and the dating of this copy was specified in 1710—1717-s. The influence of the iconography of the miraculous icons of the Diocese of Peremyshl, in particular the Virgin of Lopianska, Verkhatska, and Khlopchtska, was noted on separate models of the Virgin Mary of Eleusa in the performance of the rybotychi painters. In the context of the miraculous icons of the rybotychi masters, the icon of the Virgin of Odigitria of the late XVII century In the context of the miraculous icons of the riteatic masters, the icon of the Virgin of Odigitria of the late XVII centuries from the Church of the Protection of the Virgin in Buchach is considered.

Keywords: miraculous icons of the Virgin, rybotychi painting center (1680—1720-s), iconography, artistic features.

Roksolana Kosiv

ЧУДОТВОРНА ІКОНА
БОГОРОДИЦА С РЕБЕНКОМ ІИСУСОМ
І ЇЇ РЕПЛІКИ АВТОРСТВА
РЫБОТИЦЬКИХ МАСТЕРОВ (1680—1720 гг.)

Стаття посвячена обзору чудотворних ікон, написаних в стилістиці майстрів Рыботицького центра. Среди них виділено ікону Богородиці Лискої, просліджені особливості її іконографії та знайдені інші твори, написані тим самим майстром. На основі датированої ікони цього автора, уточнено датировки Богородиці Лискої на 1680-е — поч. 1690-х гг. Розглянуто репліку чудотворної ікони Богородиці Теревовельської, в виконанні Рыботицького майстра Івана Серединського та уточнена датировка цієї копії 1710—1717 гг. Відзначено вплив іконографії чудотворних ікон Перемишльської єпархії, в частині Богородиці Лопянської, Верхратської та Хлопчицької на окремі образці Богородиці Елеуси в виконанні риботицьких художників. В контексті чудотворних ікон риботицьких майстрів розглянуто ікону Богородиці Одигитрії кон. XVII ст. із церкви Покрови Богородиці в Бучачі.

Ключевые слова: чудотворні ікони Богородиці, риботицький малярний центр (1680—1720-е гг.), іконографія, художественні особливості.